

Te Takanga o Te Wā (Ngā Hītori o Aotearoa)

Ngā kōrero hukihuki mō Te Marautanga o Aotearoa

E whakahoutia ana te marau o Tikanga ā-Iwi me ngā kōrero e pā ana ki ngā hītori o Aotearoa, kia noho hei anga whakaako i roto i ngā kura mai i te tau 2022 ki tua.

Hei tā te marau o Tikanga ā-Iwi ko te iho, ko “te āta titiro ki ngā āhuatanga huhua o te tangata e mārama ai te ākongā ki tōna ao. Ka tirohia ngā mahi a te tangata hei whakatutuki i ōna mātea kikokiko, mātea pāpori, mātea ngākau, mātea wairua hoki.”

...“mā te āta whakamātau arotake i ngā whanonga papori a te tangata, e mārama ai te ākongā ki to rātou ao. Ko tā te marau o Tikanga ā-Iwi he tūhura i ngā ara hei whakatutuki i ōna mātea kikokiko, mātea pāpori, mātea ngākau, mātea wairua hoki.”

E matatau ngā kura ara reo Māori e whakamahi ana i *Te Marautanga o Aotearoa* ki ēnei āhuatanga pēnei i te whakapapa me ngā kōrero tuku iho o ngā tīpuna. He mea nui te Whakapapa me te tuakiri ki ngā tūāpapa mātauranga a te Māori, tae atu ki ērā e tūhono ana ki o rātou ake marae, hapū, iwi hoki.

I tīkina atu te kōrero a Te Whatahoro, 1865, i roto i *Te Marautanga o Aotearoa*, e kī ana, “*Kāore i kotahi te whakahaere o ngā Tikanga ā-Iwi. He iwi anō me ōna tohunga me ōna tikanga me āna whakahaere. Hiki atu he iwi, pērā tonu. Nō reira, kia mau koe ki ōu ake. Mā ō rātou uri e mau ō rātou nā kōrero. Engari kia mau koe ki ngā kōrero a ōu mātua, a ōu tūpuna. Ina ka tika, ka waiho mai ētahi mātauranga hei taonga mōu.*”

He mea rerekē tēnei āhuatanga o ngā tikanga me ngā ritenga, ehara i te mea kotahi. Kei tēnā iwi ōna ake tohunga, ōna ake anga tikanga, anga whakahaere hoki. He rite tonu te tauira, ahakoa ko wai. Nā runga i tērā kia mau tonu ki ō tikanga ... Waiho mā ngā uri a ētahi atu ā rātou ake tikanga, hītori, pūrākau hoki e pupuri. Ko tāu mahi he pupuri i te mōhiotanga kua kohia ake e ō mātua me ō tīpuna. Ki te tika i a koe tēnei tū āhuatanga, ko te māramatanga te otinga atu. E whakaatahia ana tēnei āhuatanga i roto i ngā whakaaro me ngā akoranga o ngā hītori o Aotearoa me ngā kōrero tuku iho i roto i ngā kura.

TE IHO O TIKANGA Ā-IWI

He mea tino whaitake kia whiwhi mōhiotanga, māramatanga hoki te ākongā mō tōna ake whenua tipu, porihanga, taiao hoki arā e kīia nei ko Aotearoa. Me whai huarahi rawa te ākongā, ki te whakatipu i tōna mōhiotanga me tōna māramatanga ki ngā tāngata, ngā tūāhua, ngā awenga me ngā ākinga nāna i whaihanga a Aotearoa i roto i ngā rautau o mua, ā, mohoa nei.

Mā te ako i te hītori o Aotearoa ka whakawhanake te ākongā i tōna māramatanga ki:

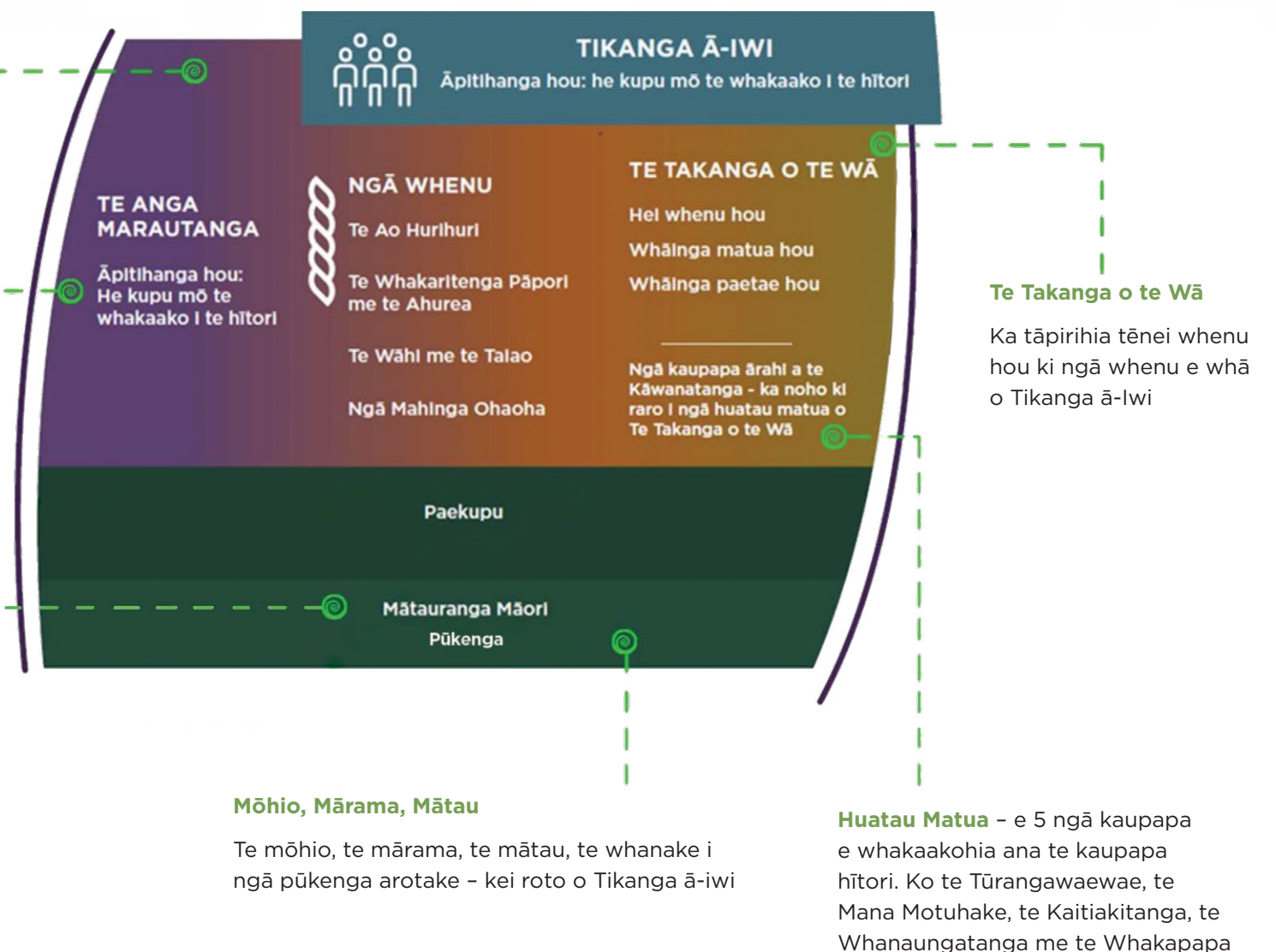
- te mana ahurei o te iwi Māori hei iwi taketake ki Aotearoa;
- te whaitake kia ora tonu ai te reo Māori, ngā tikanga Māori me ngā kōrero tuku iho i runga i te tirohanga o te ao Māori;
- ngā tirohanga maha e pā ana ki ngā tūāhua me ngā take o mua iho, o tēnei wā hoki;
- ngā ariā o te whānau, te hapū, te iwi me te hāpori me te hononga o ēnei ki te tuakiri Māori takitahi, takimano hoki;
- ngā take ā-waho, ā-roto i Aotearoa e papā ana ki te whakatinanatanga o ngā wawatatanga pāpori, tōrangapū, ahurea, ohaoha hoki o te iwi.

Mātai whakamuri kia anga whakamua

Kua whakahoutia te tauākī mō te Iho e whakaatu ana i te tūranga o te whakaako i te kaupapa o ngā hītori ki roto o te marau o Tikanga ā-Iwi

Kua tāpiritia he rārangi **kupu hou** ki te marau o Tikanga ā-Iwi e whakahoutia ana nei

Ko te **Mātauranga Māori** te tūāpapa o ngā mahi katoa e akona ana e te ākongā

Ngā Huatau Matua mō te ngā hītori o Aotearoa

Huatau matua?

E pā ana tēnei kōrero ki ngā kaupapa me ngā take e tuku ana i te whānuitanga o ngā mahi akoako, whakaako hoki. I takea mai ngā huatau matua i ngā kaupapa o *Te Takanga o te Wā*. E rārangi ana ngā kōrero i raro i ia o ngā huatau matua. Ka noho ko ēnei huatau matua te anga e taea ai te whakaako ā-horopaki, e taea ai hoki e te kaiako te whakamahere i ngā paerewa mahi. Ka taea te mahi takitahi, engari i te nuinga o te wā ka noho ā-rōpū rātou, ki te hanga o ngā pātai pakirēhua.

Whakapapa

Nō te orokohanga rā anō o te ao kitea mai ai tēnei taonga nui, te whakapapa. Ki te uia ake te pātai nō hea rā te tangata, kei te whakapapa te whakautu.

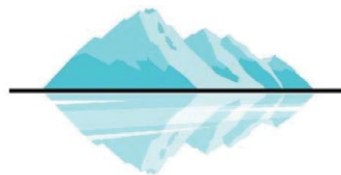
Kaitiakitanga

He nui ngā momo tikanga hei tiaki i ō tātou taonga. He mea waihanga ngā tikanga nei mō te ora o te tangata i mua, ā mohoa noa nei, mō te anamata rā anō.

Tūrangawaewae

Tērā te hono o te iho tangata ki a Papatūānuku. Ehara i te mea he nohoanga noa te whenua, he mauri, he tapu, he wairua anō ōna. He oranga ngākau, he oranga wairua kei te tūrangawaewae.

Mana Motuhake

He mea tuku iho te Mana Motuhake ki tēnā whakatupuranga, ki tēnā whakatupuranga. I te whānautanga mai o te tangata ka noho ko ngā kāwai heke o ngā tūpuna ki runga i a ia. Kīia ake ai he motuhake te mana nei, e ahu mai ana i ngā mātua tūpuna.

Whanaungatanga

Ko te whanaungatanga te waka kawē i ngā tūhonotanga o te tangata ki te tangata, o te tangata ki te taiao. Mā ngā tini pāhekohekotanga e mārama pū ai te tangata ki te ao e noho nei ia.

MĀTAURANGA MĀORI

Ko ngā mātāpono e whai ake nei te pūtaketanga o te mātauranga Māori me tōna pānga ki ngā mahi akoako i roto i te marau o Tikanga ā-lwi. Ko te mātauranga Māori tētahi o ngā mātāpono o te marau mō ngā kura ara reo Māori, ā, e whai pānga ana i roto i ngā kōrero hītori, me ngā whakaaro, ngā ritenga hoki a ngā kura.

Mā te Tikanga ā-lwi e whakatoka i te mana o ngā mātauranga ahurea e kawea mai ana e ngā ākongā.

Mā ngā akoranga o Tikanga ā-lwi e āwhina i ngā ākongā ki te whai māramatanga i ā rātou ake ao, te whakawhānui ake i ā rātou mātauranga, me te whai mōhiotanga ki ō rātou tuakiri, ahurea hoki, e noho Māori ai rātou, e noho tangata whenua hoki.

WHĀINGA MATUA

Mātai whakamuri kia anga whakamua

I roto i te whenu o Te Takanga o te Wā ka whakawhanake te ākongā i tōna mōhiotanga me tōna māramatanga ki:

- Te tino whitake o te ako i ngā kōrero tuku iho e mārama ai ia ki te ao e noho nei ia
- Ētahi huatau matua o te ako i te hītori ka taka iho i raro i ngā kaupapa matua, arā te Tūrangawaewae, Whakapapa, Mana Motuhake, Kaitiakitanga me te Whanaungatanga

WHĀINGA PAETAE

Taumata 1

Whenu: Te Takanga o te Wā

Ka torotoro i ngā tūāhuatanga o te taki pūrākau me te kōrero tuku iho.

Taumata 2

Whenu: Te Takanga o te Wā

Ka tūhura i ngā momo pūrākau me ngā kōrero tuku iho.